

КОНСТРУИРАНЕ НА ИДЕНТИЧНОСТ ВЪВ ВИРТУАЛНАТА РЕАЛНОСТ

Ваня Серафимова

Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“, 1700 София

РЕЗЮМЕ. Този текст, който се занимава с Дюи и неговата теоретична представа за навик-импулс-характер, се опитва да покаже, че конструиране на идентичност, на личностна идентичност, във виртуалната реалност е възможно. Т.е. в тази реалност е възможно да се създават личности, които влияят и променят реалността, както тя влияе и променя тях, в опозиция на теза, която твърди, че виртуалното пространство на интернет е място на унификация.

CONSTRUCTING IDENTITY IN VIRTUAL REALITY

Vanya Serafimova

University of Mining and Geology "St. Ivan Rilski", 1700 Sofia

ABSTRACT. This text is based on Dewey's theoretical understanding of habit – impulse – character tries to show that the constructing of identity, personal identity, in the virtual world is possible. In fact in this reality it is possible to be created personalities who impact and change the reality as much as the reality impacts and changes them – that understanding opposes the one stating that the virtual reality of internet is a place where the unifying mechanisms are active.

Този текст няма претенцията да е аналитичен, напротив, той е по-скоро реферативен и основната му цел е да се превърне в една от възможните интерпретации на връзката социална среда – личностна идентичност – промяна на социалната среда или как е възможно личността да конструира социална реалност, която е конструирала нея, да разбере възможно ли е навикът да е този обяснителен механизъм; ако да, къде е мястото на въображението и импулса. И в малко по-специализирания курс на изследването – възможен ли е навикът като работещ механизъм във виртуалната реалност. Тези питання са причината да се спра върху текст на Дюи, който тематизира връзката импулс – навик – характер. Т.е. би се превърнал в директен отговор на поставените по-горе въпроси, ако успее да каже кое е онова, което запазва интегритета на личността в определена социална реалност, възпроизвеждайки тази реалност, и в същото време е условие за възможност личността да твори промяна.

На първа стъпка обаче все пак имаме нужда от работни понятия за социализация и виртуална реалност. Това ще даде посока на реферирания текст в желаната посока.

Дефинирайки социализацията като процес на усвояване на норми и едновременно с това като процес на стратегическо целеполагане да изградя себе си като идентичност, предпоставям наличието на форма на заедност, която задава правилата, както и възможността да се преживявам като идентичен и различен именно в рамките на тази социалност. "Да знам кой съм аз предполага, че знам къде се ситиуирам. Моята идентичност се определя от ангажиментите и идентификациите, които определят рамката или хоризонта, в който мога да се опитам да преценявам във всеки случай кое е добро или

ценно, какво следва да се стори, или какво приемам и какво не приемам. С други думи, моята идентичност е хоризонтът, в който мога да заемам позиция" (Тейлър. 2003: 35). Нещата могат да добиват смисъл за нас само доколкото сме част или сме вписани в рамка, и доколкото сме част от общност и притежаваме идентичност. Самите рамки обаче не са нещо статично и са действителни, само доколкото такива процеси на идентификация ги потвърждават. Тук ще се спра на интерпретацията за социализация на Мъри Мърфи, който пише въведението към „Човешката природа и поведение“ на Джон Дюи. Всъщност, казва той, това е онази възможност, която се дава на безпомощното дете да стане действителен член на групата и това се постига с научаването на „навици“ или определен начин на поведение, които са „утешителни за задоволяване на нуждите“. И както ще каже самият Дюи малко по-нататък в изследването си: „Има инстинктивна мъдрост в склонността на младите да пренебрегват ограниченията на средата. Само така те могат да открият собствената си сила и да научат различията в различните видове ограничения на средата“ (Дюи. 2001: 161). Тази тема у Дюи е тясно свързана с моя изследователски интерес, който търси интерактивната страна на процеса на социализация и в този текст намира именно такива механизми, които позволяват взаимното проникване на средата и конструирането на личностна идентичност в процеса на социализация. Това ще видим малко по-нататък, а сега ще се спра и на второто понятие, за което вече казах, че се нуждаем от работно определение – виртуална реалност.

Съвсем накратко, приемам да наричам виртуална реалност онази социалност, която не се различава по никакъв начин от реалната реалност, освен по това, че

комуникацията в нея е компютърно опосредена, в този смисъл не е физическа и общуването не е лице-в-лице. Това не означава, че в тази реалност няма правила и граници, напротив, нейни специфики обаче са гъвкавостта и бързината, с която се променя, т.е. времето добива различни измерения, а миналото се оказва не толкова далечно, за предполага отлагане на опит. Дали навикът в смисъла на Дюи е механизъм, който може да работи в тази реалност и да е също толкова ефикасен, когато става въпрос за възпроизвеждането на виртуалността, от една страна, и в същото време да е удържа личността в нейната цялост, ще видим по-долу. Сега следва да се спрем на понятието за навик, което Дюи изработва.

За Дюи „навик“ е понятие, в което са включени елементи, които психолозите често разделят - включва поредица от действия, следващи някакво указание, той води до задоволяване на нуждите; и буквално казано е енергия, впрегната за постигане на определена цел. Навиците според него са социални не само по произход, но и защото са споделени. „Всеки човек се ражда бебе, а всяко бебе е зависимо - от първия дъх, който поема, и от първия вик, който издава - от вниманието и от изискванията на другите. Тези други не са хора изобщо, със съзнания изобщо. Те са общества с навици и същества, които поради цялото си уважение към своите навици, и дори само поради тази причина, се оказват с ограничено въображение. По природа животът е налагащ се, настойчив, самосъхраняващ се.” (Дюи. 2001: 73) Дюи отнася към „навика“ не само очевидни поведенчески феномени, но и моделите на вербално поведение, които конституират езика на групата, както и начините на възприемане, класифициране и мислене, често пъти въплътени в структурата на самия език, характерен за членовете на групата. В този смисъл, именно навиците или обичаите ни позволяват да действваме в средата, както и да определяме същата тази среда, в която действваме. „Навиците са начин на използване и усвояване на средата, при което средата има думата точно толкова, колкото и функциите и навиците” (Дюи. 2001: 42).

Какво означава това и как навиците, които удържат социалността са и условие за възможност за нейната промяна, ще видим малко по-нататък?

Ползвайки понятието навик в неговия широк смисъл Дюи го описва като човешка дейност, повлияна от минали дейности, т.е. той е придобит, наследен, той е минала опитност, той винаги действа, макар и смекчено. Навиците са способности, умения, те са усещане за реалност. Навиците ни формират цял живот, макар че се превръщат в характерна черта на определено действие, в доминираща такава случайно или рядко. Ако навиците не функционират трайно във всяко наше действие, характерът нямаше да е възможен. „Щеше да има само букет, при това несвързан, от изолирани действия. Характерът е взаимно проникване на навици. Ако всеки навик съществуваше в изолирано отделение и функционираше, без да въздейства или да търпи въздействие от други, не би съществувал характер. Т.е. поведението би било лишено от единство, бидейки само редопологане на несвързани реакции на отделни ситуации. Но след като обкръженията се припокриват, след като ситуацията са непрекъснати, а отдалечените едно от друга съдържат

сходни елементи, непрекъснато продължава постоянна взаимна промяна на навиците. Човек може да се издаде с поглед или с жест. Характерът може да бъде разгадан посредством индивидуалните действия” (Дюи. 2001: 59). Т.е. характер, личност, според Дюи, е онова название, което даваме на работещото взаимодействие на навиците или онова следствие от „взаимно проникващи се навици”, което в неговата теоретична рамка означава, че навиците не са напълно обособени същности, а могат да се съчетават, да взаимодействат, да се борят помежду си и така да се усилват. „Всички навици са изисквания за определен тип дейност; и те конституират личността. В което и да е смислено значение на думата воля, те СА воля. Те формират нашите действителни желания и ни снабдяват с работещи способности. Те управляват намеренията ни, определяйки кои ще се проявят и ще бъдат силни кои ще преминат от светлина в сумрак” (Дюи. 2001: 49).

Но какво се случва, когато социалната среда се промени и навиците престават да носят успеха, който са ни носили до сега? Тогава, казва Дюи, е най-добрият момент за създаване на нови навици, т.е. създаването на нов набор от умения и овладяването им, които да ми позволят да живея в тази социална среда отново. Това е моментът, в който ползваме разума си, т.е. можем да обмисляме и рефлектираме. Така че, „докато действа навикът, докато няма конфликт, няма повод за размисъл - всъщност действието е автоматично и не изисква мисъл. Но когато нещо се обърка - когато навикът престане да действа, тогава трябва да се мисли” (Дюи. 2001: 11) Не поставяме всички навици накуп под съмнение, а само онези, които са предизвикали кризата, останалите продължаваме да приемаме на доверие и продължаваме да използваме като поддръжни инструменти за усвояването на нови навици, които да решат кризата. Все пак трябва да удържаме и това настояване на Дюи за морал при промяната на правилата, т.е. да го правим отговорно с оглед на бъдещето. Друго, което трябва да имаме предвид е невъзможността да променяме навика пряко - това винаги се случва през промяната на условията и предметите, които имат влияние върху него, които привличат вниманието и влияят върху осъществяване на желанието. „Най-доброто, което можем да направим за идните поколения, е да им предадем невредима и с нараснало значение средата, правеща възможно поддържането на навиците на почтения и изискан живот... Да мислиш другояче означава да си въобразяваш, че в пустинята могат да се отгледат цветя, или в джунглата да се движат автомобили. И двете неща могат да се случат, и то без чудо, само след като джунглата и пустинята се променят” (Дюи. 2001: 46 - 47).

За да разберем която и да е промяна обаче Дюи ни призовава да се обърнем към естествените наклонности. И тук въвежда импулса, за да обясни как навикът може да бъде съхранен и работещ само ако стане личен, т.е. уникално преживян от индивида. Началото на индивидуалността на съзнанието според Дюи се поставя от импулса, който в последствие се превръща в навик: „Това начало се развива и укрепва в наблюденията, преценките, изобретенията, които се опитват да трансформират средствата така, че един различен, отклоняващ се импулс да може сам на свой ред да се превъплъти в обективен навик”

(Дюи. 2001: 95). Всъщност именно импулсите са онези, които предполагат, те са в основата на отклонението, те дават насока на старите навици и променят качеството им. „[Импулсите] са средства за преобразуването на съществуващата социална възможност в лична способност, те са средства за преустройващо развитие” (Дюи. 2001: 102).

Освобождаването им, казва Дюи, е само възможност. Това е шанс, който отваря пред въображението път за действие. Моралният корелат на освободеният импулс всъщност твърди авторът не е самото действие, а начинът, по който това действие ще бъде предприето, т.е. „размишление за начина, по който да се използва импулса за обновяване на нагласата и за преобразуване на навика... Импулсът е необходим, за да събуди мисълта, да подбуди рефлексията и да съживи вярата... Мисълта се ражда като двойник на импулса във всеки момент на спъване на навика. Но ако не се подхранва, тя бързо умира, а навикът и инстинктът продължават своята гражданска война.” (Дюи. 2001: 161).

Мисълта и рефлексивността тематизира и Милена Якимова през интересната теза за самообективацията като основа на рефлексивността и условие за възможност да бъде субект в процес на комуникация. Тя се опира на Мийд, който възприема трикомпонентната схема на Дюи импулс – навик – рефлексивно действие, за да изгради собствения си теоретичен конструкт аз – мен, където „аз” е енергийното начало, той е действащият енергиен аз, който обаче се нуждае от посредничеството на „мен”, за да навлезе в собствения си опит. Как? „Човешкото същество има способност да репрезентира, т.е. да замества фази от действието със символи. Символната репрезентация овъншнява и обективира фазата от действието, поставяйки я в общия обег на партньорите в ситуация на взаимодействие – посредством символната репрезентация фазата от действието ми се обективира, както за другия, така и за мен (вж. Мийд 1997: 129, 134-139). Тъкмо тази способност за самообективирание е в основата на рефлексивността – на способността да възприемам себе си като стимул за реакциите на другия, а чрез това – на способността да заемам перспективата на другия към мен... Само посредством това „мен” „азът” може да навлезе в собствения си опит” (Якимова. 2010: 244-245). Именно сомообективацията е времето, в което спираме, за да се огледаме, за да потърсим разрешение на проблема или кризата, времето, в което да си дадем сметка, че

имаме възможност да променим навик, което неизбежно води до промяна на мен, на средата.

В заключение ще си позволя да цитирам отново автора на въведението към изследването на Дюи, който много семпло успява да предаде важноста на Дюи и това му изследване за хуманитаристиката, като обобщава намерението му в две кратки изречения, които разбира се биха останали неразбрани, ако не познаваме теорията му за навика. А именно: „Твърдението, че импулсът направляван от разсъдъчно мислене, дисциплиниран чрез методите на науката, би могъл и трябва да преправи, в буквален смисъл, не само индивида, но и цялата социална структура, е било още по-радикално, особено ако се разглежда на фона на теорията на естественото право и социалдарвинистките аргументи за свещеността на *статуквото*, които все още изобилстват по времето на Дюи” (Дюи. 2001: 22). В този смисъл, да ползвам теоретичния конструкт на Дюи, за да осмисля едно време, което далеч не е статично, една реалност, в която няма нищо реално, доколкото не е физическо, е задължително и никак не е трудно, защото това всъщност се оказва работа с инструменти, които са прецизни и остри. Навикът все още може да обясни възпроизвеждането на която и да е социалност, а импулсът и въображението - промяната в нея. Процесът на конструиране на личностна идентичност в термините на Дюи предполага постоянна игра с границите в процеса на усвояване на навици. Дано, както призовава Дюи, го правим отговорно, за да оставим на поколенията здрава и значима среда.

Литература

- Тейлър, Ч. 2003. *Изворите на Аза. Формирането на модерната идентичност*. Сонм., София.
- Дюи, Дж. 2001. *Човешката природа и поведение*. ИК „Критика и хуманизъм”. София.
- Якимова, М. „По следите на „себе си”” В: *Социологически проблеми – извънреден брой*, 2010.

Статията е препоръчана за публикуване от кат. „Философски и социални науки”.